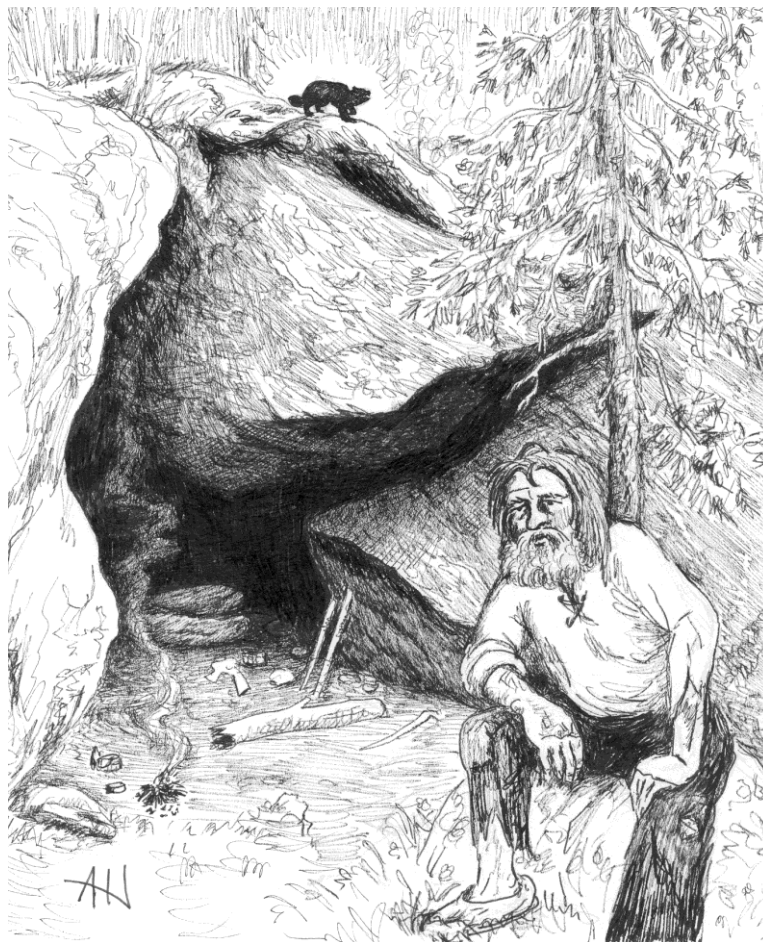

1735 Finn-Pål

”Perkele”, Povel (Pål) strevde seg oppover ”Skørrin” mot Jervfjellet i den strie sønnavinden. Pål svor. Det var et rasende uvær med både regn og vind. Været var ikke så ille da han gikk fra Jonsvatnet, opp Kjerringdalen og til fjellmyra. I den tette skogen var det litt skjul for vinden, men det ble bare verre og verre dess lenger opp i Skørrin han kom. Når han kom på toppen og skulle gå bortover mot Bjørnstadtjønnene og fjellhula si, pisket regnet i ansiktet på han, og sønnavinden rev og slet i ham. Pål svor ikke bare for værets skyld. Han var en gammel fjellmann og vant med verre vær enn dette. Gammel, tja! Han visste ikke engang hvilket år han ble født, men han svor heller ikke over alderdommen - for han kunne ikke være stort over tretti. Visst nok var han blitt både tørr og værblåst med tiden, men i sjela brann livet og virkelysten som aldri før. Det som forarget Pål var noe helt annet. Han var en jaget og fredløs mann. Omsider kom han seg trygt opp til hula si i Jervfjellet, men han tok ikke sjansen på å tenne noe bål for å varme seg, og tørke klærne sine. Han hadde sett noen Malvikbønder tidligere på dagen som var i disse traktene, og han trodde det var ham de lette etter.

Dagen derpå var været fint, og Pål Karja satt oppe på Jervfjellet og kikka utover Jonsvatnet. Han var en kortvokst og tettbygd kar som sjelden vasket seg, og hår og skjegg var i vill uorden for han hadde bare en sløv kniv å stille det med. Pål's foreldre var samer, og han var født i nærheten av Predikstolen sør for Helagsfjället (Helligdagsfjellet) i Jämtland i Sverige en gang på slutten av 1600-tallet. Der hadde han lært seg å leve i fjellet, og bli vant med fjell-livet.

Pål ble som tjueåring forelsket i en samepike som var fem år eldre og het Karma. Pål og Karma var ofte sammen inne i en gamme ved Frusjøen i Nordvestre Härjedalen i Sverige. Karma var forlovet med samegutten Potru som var en sterk og røslig kar. Han var en voldelig drukkenbolt som slo og sparket Karma hver gang han tok seg en knert. En gang kom Potru slengende halvfull inn i gammen mens Pål og Karma satt der og koste seg. Da Potru fikk se Karma og rivalen sin, ble han rasende. Han fiket til Pål så han falt mot bålet midt i gammen, og deretter slo han til Karma over skulderen og tvang hodet hennes ned i en vannstamp som stod på gulvet. Pål var lynrask og tok et vedtre som han slo den store rivalen sin i bakhodet med. Slaget ble i hardeste laget, så Potru kom ikke til bevissthet mer, men døde litt senere.

Pål så ingen annen utvei enn å flykte til fjells. Ganske snart ble han lyst fredløs, så han måtte flykte fra sitt fødeland og over til Røros i Norge. På Røros fikk han seg gruvearbeid, men etter en stund ble han innhentet av sin fortid, og måtte flykte videre.

Heten av aftensolen slo mot han fra fjellveggen, og Jonsvatnet med bygda rundt, lå som et panorama foran ham. Pål var godt kjent i nabolaget rundt Jonsvatnet etter flere nattlige besøk på gårdene. Rett frem for ham, høyt oppe i en ås lå gården Houchaas (Haukås) der Anders Houchaasen bodde, og til høyre for ham rett under Jervfjellet lå Offuer Giervengården (Gjervan øvre). På Gierven søndre bodde Anders offuer Gierven med kona Mali. På Gierven nordre bodde Fredrik og Siri. Litt lenger nedover Jonsvatnet lå Øydalen der Joen og Margrete bodde. Gierven nedre så han også, men Kuset kunne han ikke se, der Lars Sjursen bodde. Jonsvatnet snodde seg inn og ut av viker og bukter hvor det lå en og annen husmannsplass. Det hendte nok at han besøkte stabburene på gårdene om nettene i sin jakt etter mat. Det var helst stabburene på storgårdene ute i Bratsberg, oppi Mostadmarka og nede i Malvik han besøkte. Husmannsplassene og gårdene i nærheten gikk han forbi. Husmennene hadde mer enn nok med å skaffe mat til seg, kona og deres barn uten at Pål Karja skulle stjele noe fra dem. Han behøvde ikke å stjele så mye heller, litt mel og salt var i grunnen alt han trengte. Det var nok av vilt i fjellet, og fisk var det i Bjørnstadtjønnene som lå like i nærheten. Han hadde flintstein til å gjøre opp ild med, men torde ikke brenne bål så ofte av frykt for å bli oppdaget. Han hadde ikke noe gevær, men ei skikkelig øks som han tok med seg fra jernverket i Mostadmarka en gang han besøkte hula før det ble kjent at han var fredløs. Han hadde vært gruvearbeider på Mostadmark jernverk, og holdt til inne ved Solemstjønna i Vennafjellet. Der hadde han en kveld fortalt en arbeidskamerat om sin skjebne ved Frusjøn i Härjedalen.

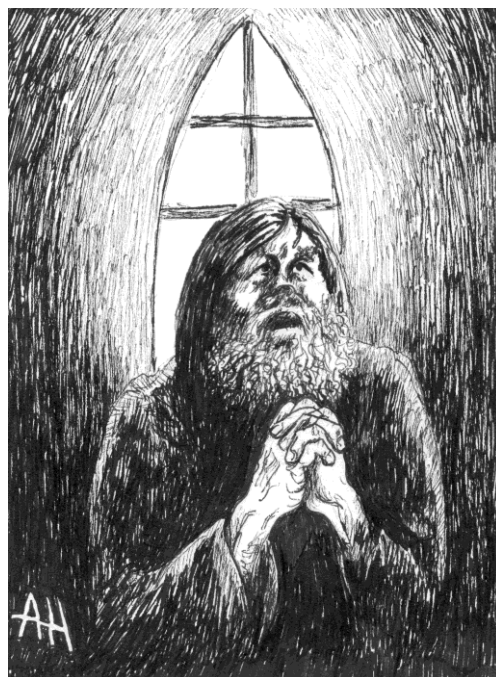
Han hadde savnet det frie fjell-livet da han kom til Mostadmarka. Derfor benyttet han hver anledning til å gå i skogen og fjellet. Han ble glad da han fant denne hula, hvor han hadde tilbrakt mange ledige stunder. Både alene, og senere sammen med setertausa Marta fra Lånke som han traff på en setervoll som lå i fjelltoppen Høvelen (Hevillen). Setra hørte til gården Sneisen i Mostadmarka.

Da han første gangen kom til hula i Jervfjellet var den allerede opptatt av ei gammel bjørnebinne med to unger. Han prøvde å jage binna ut av hula, og etter en stund, ble det for mye bråk for henne. Hun tok med seg ungene og stakk sin vei, og Pål kunne rydde i hula, og ta den i besittelse. Hula lå ca. 300 meter nord for Bjørnstadtjønnene der veien sørfra mot toppen av fjellet starter. Den har i ettertid fått navnet ”Finn-Pålstuggu.” Det var egentlig ingen hule, men ei stor steinhelle som en gang i tiden hadde løsnet fra fjellsida. Den hadde lagt seg over noen store steiner slik at den dannet en ca. 15 meter dyp hule med noen åpninger hele veien innover. Innerst i hula var det en liten åpning som han med nød å neppe klarte å kripe igjennom. Han og Marta hadde mange kosestunder der inne i hula, og lenge var det bare de to som visste om den. Kanskje ble vennskapet dem imellom litt for intimt, for han og Marta fikk ei datter som hun fødte under åpen himmel på en potetåker på Vollen gård i Mostadmarka en høstkveld, Mikkelmessedagen (29. september) - og som fikk navnet Bereth. Da Marta ble med barn, fikk han bygdefolket på nakken og måtte rømme til skogs. Hvis en skal tro på tradisjonen som har levd på folkemunne, er lille Bereth Pålsdatter det siste barnet som ble døpt i eller ved Mariakapellet på Vollen i Mostadmarka. Kapellet var brent ned, men det sto igjen noen stoler, et bord, og døpefatet som hammersmeden på verket, en svenske ved navn Jønson hadde hamret til av en kobberklyse som kom fra kobbergruva i Gruvdalen ved foten av Vennafjellet mens det ennå var drift i den gruva. Dette var en gave St. Mariakirken fikk av Jønson en høstdag først på 1600-tallet, på Karimessedagen (25. november) med barnedåp og stor høytidlighet (St. Mariakirken hadde sitt navn etter Maria Magdalena).

Historien forteller videre at lille Bereth Pålsdatter fikk en minnerik dåp. Da presten Levis fra Sundland på Strinda var ferdig med selve ritualet og skulle lese velsignelsen, sto plutselig Finn-Pål der. Han foldet hendene sine over brystet, og leste fadervåret på samisk.

Aehtjie mijjen guhte leah elmienijhesne.
 Baajh dov nommem aejliestovvedh.
 Baajh dov rijhkem båtedh.
 Baajh dov syjhtedem eatnamisnie sjjitedh
 Guktie elmierijhesne.
 Vedtieh mijjese daan biejjien mijjen
 Ierhtenbeajjetje laejpiem.
 Luejhtieh mijjeste maam mijjeh meadteme
 Guktie mijjeh luejhtebe dejstie guhth mijjese
 meadteme.
 Aellieh luejhtieh mijjem giehtjelimmien sijse
 valla vaarjelh mijjem bahheste.
 Juktie rijhke lea dov, faamoe jih earoe, ihkuven aajkan.
 Aamen.

(Hentet fra boka. Bijbielistie jortesh jih tjaalege sijjeh samisk utdanningsråd 1989.)

Deretter forsvant Pål like stille og ubemerket som han kom, men presten ble så forskrekket at han gjentok dåpsseremonien på nytt før han leste velsignelsen.

Marta setertaus eller ”Potetmarta” som hun ble kalt, slapp straffeforfølgelse fra de geistlige, for her var det helt tydelig at det var voldtekt, og forbryteren var Finn-Pål, og det var klart at

de måtte fange ham, og gi han straff. Nå startet et nomadeliv for den fredløse Finn-Pål. Hula i Jervfjellet ble hans tilholdssted dag som natt. Nå og da hadde han kontakt med Potet-Marta, og fikk vite at hun holdt tett med hvor han var. Han levde for det meste av fugl og fisk, og storfuglegg sanket han og grov ned i "jusk-bunn" (blautmyr) ved Bjørnstadtjønnene, slik at han hadde friske egg hele sommeren. Ei ku stjal han fra seterbudeia på Bjørnstadsetra. Den hadde han gjerdet inn på ei myr som i ettertid fikk navnet "Kumyra." Da hadde han melk hele sommeren, og folkene på Bjørnstad fant kua om høsten og førte den hjem til gården sammen med de andre kyrne.

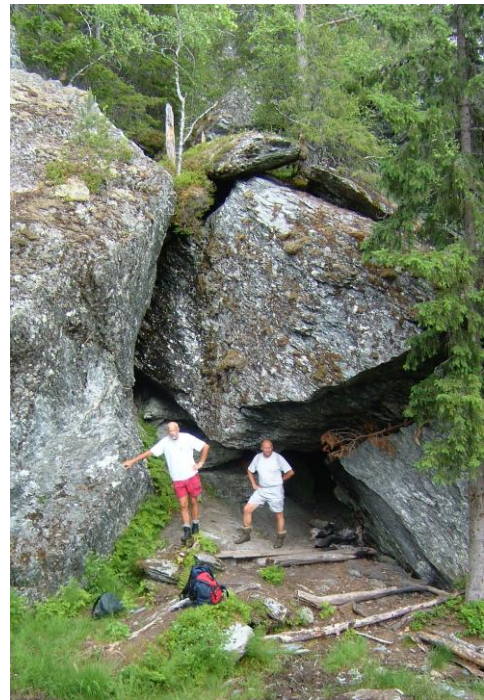
Historien vet å fortelle at Finn-Pål stjal settepoteter både på Bonaunet og Vollen i Mostadmarka. Dette er litt underlig, for poteten kom egentlig ikke til Trøndelag før Krogh kom med den i 1780-årene, da kanskje med et unntak på Mæle i Stjørdal i 1773. Det var prestene som var de første til å dyrke dem, de såkalte "Potetprestene." Til Mostadmarka kom poteten tidligere, for Gerhard Schønning skriver i boken *"En reise som gjennom en deel af Norge i de år 1773 –74 og 75 at mostingene var sterke, arbeidsomme og møysommelig i kåret. Dem spiser til og med nogle knoller som de graver opp av jorden."* Schønning hadde ennå ikke kjennskap til poteten. Historien forteller at det var en svensk smed som het Jørn Hammersmed som hadde med seg poteten i 1720 årene. Alt han hadde med seg fra Sverige lå i en stor skinnsekk som han bar på ryggen, og reimene var skåret av reinskinn. For å få bedre feste til reimene, la han en potet i hvert hjørne av sekken. Disse to potetene var grunnlaget for potetene som ble dyrket i Mostadmarka. Plassen der Jørn bodde, "Hammersmedplassen," var trolig stedet hvor de første potetene ble lagt i jorda her i Trøndelag.

Pål tenkte på Marta og ungen hun hadde fått. Jenta kunne vel være et par år nå. Pål hadde flere ganger vært i nærheten av seterbua der Marta var, og hadde så vidt dristet seg til å snakke med henne. Barnet var hos sin mor og hadde det bare bra. Plutselig tok sinnet ham og han knyttet neven mot bygda og svor på bøndene som jaget ham som en hund. Mest svor han kanskje over seg selv og det ulykksalige som hendte ham den gangen han satt i gamma ved Frusjøn hjemme i Sverige.

Pål falt i tanker og mintes sin glade barndom der hjemme i Helagsfjället i nærheten av Nedalssjön i Sverige. Hans foreldre hadde mange barn og han selv ble født som nevnt en gang på slutten av 1600-tallet. Faren hans drev med rein, og Pål måtte tidlig være med i fjellet for å

gjete reinen, og passe på at ikke udyr som jerv, gaupe, ulv og bjørn tok den. Pål kunne ikke telle noe særlig, men en gang kom det en stor ulveflokk og ville ta reinen. Det var ganske mye snø i fjellet, så reinen hadde store vanskeligheter med å komme seg unna ulven. Faren hadde en diger stokk i hendene, og med den slo han rundt seg så ulvene til sist ga opp og trakk seg tilbake. De mistet like mange rein som han hadde fingrer på en hand den gangen. En annen gang Pål og faren var på besøk til noen andre samer i nærheten, kjørte de med rein og pulk. Plutselig kom det noen ulver etter dem, og faren kjørte det reinen klarte, samtidig som han slo rundt seg med en kjepp. Ulvene ble mer og mer nærgående, men til slutt kom de seg velberget hjem til boplassen hvor det var flere folk som kom til og hjalp dem. De tok livet av to ulver den gangen. Om sommeren var han og brødrene hans i fjellet og fisket. Det var mye fisk å få, så de kom aldri hjem uten at de hadde med seg ei ganske stor fiskeknippe. Snarer satte de også ut, og de fanget mye rype og hare. En gang hver måned var faren hans nede i bygda for å selge fisk og vilt som Pål og brødrene hans hadde fanget. Det ble ikke så mange penger av det, men de fikk da litt så de berget seg. Pål hadde aldri gått på skole, så han hadde ikke lært seg å lese, men han kunne da rekne litt i alle fall. Det hadde faren hans lært ham når de fanget inn reinen om høsten. Av mora hadde han lært å ta vare på fisken og viltet så det kunne holde seg en stund uten at det ble ødelagt. Denne lærdommen var god å ha nå når han var fredløs og bodde i hula under Jervfjellet mesteparten av sommerhalvåret.

Etter at Pål ble jaget fra Mostadmarka, var det helst om sommerhalvåret at han holdt til ved hula si i Jervfjellet. Når det lei mot høsten og vinteren, dro han rundt i bygdene som skinnfellmaker. Han beredde sauskinn og laget skinnfeller av dem. Å berede reinskinn hadde han lært av far sin, og sauskinn trengte omtrent samme behandlingen. For at folk ikke skulle kjenne ham igjen eller forbinde han med en fredløs når han for slik i bygdene, hadde han forskjellige navn og hjemplasser. En gang holdt det på å gå galt. Han var på Rønsberggården i Selbu til Pål og Bereth Rønsberg og lagde skinnfeller. Som vanlig fikk han god kontakt med kvinnfolka på gården. De var spesielt nysgjerrig når det kom handverkere på besøk. Handverkerne reiste gård og bygd imellom og kunne fortelle spennende historier. Døtrene på gården lå på stabburslemmen om nettene, og ei natt lå eldste dattera, Ingeborg og hørte på at to karer sto på gårdsplassen og snakket om at det var vel Finn-Pål som var kommet til gårds. De sto og diskuterte og planla hvordan de skulle få tatt livet av han. Ingeborg som likte Pål veldig godt, fikk advart ham slik at han kunne stikke av om natta.

I den tiden var det mye ulv, jerv, gaupe og bjørn i Malviktraktene, og de herjet ofte hardt i husdyrflokkene hvis eierne ikke gjettede dyra sine. Finn-Pål fikk ofte skylden for noen av herjingene, men folk tenkte ikke på at han ikke hadde bruk for så mye kjøtt. Han drepte ikke dyrene bare for moro skyld.

Om vinteren når han ikke var rundt i bygdene på arbeid, bodde han ofte på setervollene i nærheten, og spesielt på Malvikvollen og Bjørnstadvollen. Det hendte og at han var på Sandesetra som lå litt høyere opp i Høvelen (Hevillen) enn Bjørnstadvollen. Det hendte til og med at han var på Torvensetra som lå under Herdagshaugen (Helligdagshaugen eller Langåsen som den heter i dag. Torvensetra heter i dag Langåsvollen). Problemet for Finn-Pål var at folk bodde på setrene om vinteren når de drev med hogst av kolved, som de laget trekull av. På Draxensetra, som lå ved Lisj-Dragsjøen, bodde det skogsfolk nesten hele vinteren. Om sommeren slo de graset rundt setervollene og lagret det i "høyludduer" (høyløer) og høystakker, og om vinteren kjørte de det hjem på slede. Det var ikke enkelt for Pål å oppholde seg usett på setrene om vinteren.

Sent en høst mens han hadde tilhold på Naustvollen, kom det et kvinnemenneske forbi mens han holdt på med øksa og parterte en sau han hadde "funnet". Han snakket med henne, og fikk høre at hun var på vei fra gården Vollen i Mostadmarka til en gård i Malvik. Senere fikk han høre at han hadde løpt etter henne med øksa høyt hevet over hodet. Hun hadde gjemt seg så han ikke fant henne. Finn-Pål likte ikke å høre dette. Han hadde vel aldri jaget noe kvinnfolk. Pål fryktet for at det ble sent ut en manngard etter ham nå som de mente han var farlig, så han fikk ta seg en tur bort fra Jervfjellet. Heldigvis var det så sent på høsten at han kunne starte på sin vanlige tur rundt i bygdene som skinnfellarbeider. Denne vinteren tenkte han at han skulle gå mot Ørkedalen (Orkdal). Han måtte stikke så fort fra området at han mest ikke fikk tatt farvel med Martha og Bereth, for han fryktet at manngarden kom snart etter ham. Pål tok snarste veien over Sjøvidthøgda, Kirkesteinene, Haldagshaugen (Langåsen) og ned til Klæboe og Brøttem.

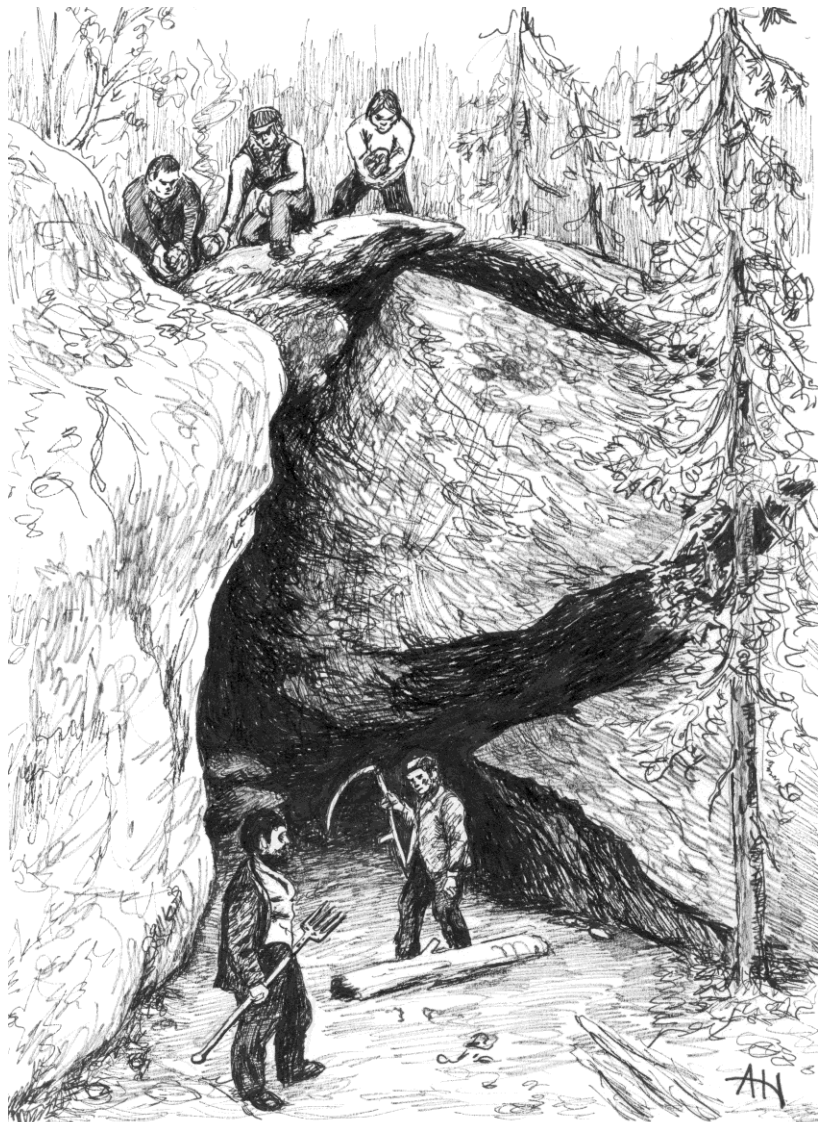

Våren etter var Pål atter tilbake i Jervfjellet. Han lengtet tilbake dit, for han savnet Martha og Bereth og ville være i nærheten av dem. Det første han gjorde når han kom tilbake var å besøke Åsgårdene like ovenfor Hommelvik, og Amund Ludvigsen på gården Bakken. Han var også innom Peder og Karen på gården Fossum (Fossen), samt en sving innom Fossli og så om Olle og Ingebor. Han hadde et godt forhold til de nærmeste naboene. De lot han være i fred mot at han ikke rørte noe som tilhørte dem. Mat måtte han ha, så han besøkte stabburet på Fiermstad i Bratsberg til Anders og Ingeborre en natt denne våren. Han tok ikke med seg så mye, men fikk senere høre at han hadde tømt stabburet.

Nei, det var ikke enkelt å være Finn-Pål. Alt det ulovlige som ble gjort i nærheten var det han som fikk skylden for enten det var i Bratsberg, Malvik eller Selboe. Det var nok bjørn, ulv, gaupe og jerv som tok livet av husdyrene. Hvis Pål hadde vært skyldig i alle husdyrdrapene han ble beskyldt for, hadde det som tidligere nevnt vært mye kjøtt ved hula i Jervfjellet.

I 1740-årene bestemte sju barske karer fra Malvik at de skulle jage Finn-Pål ut av området for alltid. De bevæpnet seg med forskjellige slags jordbruksredskaper som ljå, gaffel og til og med spyd. De la i vei mot Jervfjellet på selveste Korsmessdagen (14. september) for å jage banditten på flukt. De var heldige med valg av dagen, for da de kom frem, så de det steg røyk opp gjennom noen hull i taket på hula. Det la seg straks en egen spenning blant karene. Finn-Pål var hjemme, så de våget ikke å storme hula. I skumringen stilte to mann seg foran inngangen, mens de andre kastet stein gjennom røykåpningene. Slik holdt de det gående til månen sto rett i vest. Da tente Finn-Pål på alle pluggene, og som en villmann kastet han seg ut gjennom åpningen og inn i skogkrattet der han ble oppslukt av mørket. Her ble det tap for jegerne, som det heter på jaktspråket. Tradisjonen vet ikke å fortelle mer om Finn-Pål på disse traktene etter denne hendelsen. Alt tyder på at han rømte til Singsås i Gauldalen.

Sagnet forteller at noen singsåsingler ett år senere kjeppjaget en forbryter som gikk seg gjennom isen på et

*Amund Hagen (tegner) og Rolf Hugås (kjentmann)
på Jervfjellet, torsdag 5.juli 2007, etter besøk i Finn-Pål stuggu*

lite tjern og druknet. Kanskje var det Finn-Pål som fant sitt endelikt der i et lite tjern i Singsås. Tradisjonsfortellingene om Finn-Påls død er mange. En av dem går ut på at de sju Malvikkarene kanskje diktet opp flukten for å skjule en stor misgjerning de selv hadde gjort. De skulle ha tatt livet av Finn-Pål på Malviksetra og trampet liket ned i et ”bottenlaust myrhøl” i nærheten. En tredje fortelling om hans endelikt var at de jaget han mot Klæbu, og ved Trongfossen fikk de tatt livet av ham i ei hule. Historien forteller at han ble skutt. En fjerde fortelling beretter om en gang han var i Ørkedalen (Orkdalen) på skinnfellarbeide. Der ble han gjenkjent. Det ble samlet sammen en manngard, og de fikk jaget han ut på ei myr hvor han ble skutt. En femte fortelling sto å lese i Malvik bygdeblad for desember 1973 skrevet av Roger Aasback at Finn-Pål ble skutt av en mann mens han var i ferd med å dekke til en fangstgrav han hadde laget. Da han ble truffet, styrtet han ned i grava og ble liggende å mumle noe på et uforståelig språk inntil han åndet ut. At tradisjonen forteller oss om fem ”dødsårsaker”, kan bero på at det kanskje var andre menn som det ble tatt livet av - og som de trodde var Finn-Pål.

Ca. 200 år senere var det på nytt folk som hadde tilhold i Finn-Pålstuggu. Det var Henrik Sneisen og Johan Svedal som kom med fly fra England i januar 1945 og hoppet ut i fallskjerm over Hevilla (Høvelen), som er et berg sørvest for Jervfjellet. De gjemte seg med en radiosender i hula.

De fleste historiene om Finn-Pål stammer fra flere samtaler Kåre Hugås har hatt

med Bjarne Warmdal. Bjarne hørte dem i 1920-årene av sin bestefar Hans Valdemarsen Warmdal som ble født på Dragsjø gård i 1852. Bjarne fortalte at hans bestefar som for øvrig

Jorid og Kåre Hugås, juli 2007

var født med seierslue, hadde skrevet ned flere historier om Finn-Pål, men de er dessverre forlagt og blitt borte. Noen opplysninger er hentet fra en nedskrevet samtale med Bjarne Warmdal som jeg tror Mostadmark jernverks venner foretok. Det er fra dette skrivet finnfadervåret stammer. Noen av historiene stammer fra Gunnar Hugås, fra Sivert Øian, Steinar og Jon Gjervan m.fl. Felles for alle historiene om Finn-Pål er at de er tradisjonsfortellinger som har levd på folkemunne i bortimot 250 år. Navnene på gårdene og folket i nærheten av Jervfjellet står for forfatterens regning (Kåre Hugås), og skriver seg fra beboerne som var der på 1730-40 tallet. Det gjelder gårdene Haukås, Gjervan, Øydal, Kuseth, Jervan nedre, Fossen, Fossli og Bakken. Resten av historien er bygd på tradisjonsfortellinger med unntak av Finn-Påls barndom og oppvekst som er oppdiktet av Kåre Hugås. Kilde: fingert historie skrevet av Kåre Hugås. Sentrale kilder: Nils Bakmark (Mostadmarka jernverks venner), Bjarne Warmdal (1908-2006) og Bjørn Warmdal.

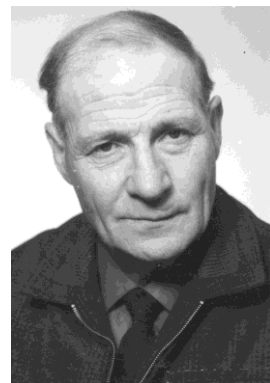
Hans Valdemarsen Warmdal

Nils Bakmark

Bjørn Warmdal

Bjarne Warmdal